

ХІРУРГІЯ

Підручник для поглибленого вивчення

ТОМ 1

За редакцією професора Я. С. Березницького

Вінниця
Нова Книга
2025

УДК 617(075.8)
Х50

*Рекомендовано вченою радою Дніпровського державного медичного університету
як підручник для поглибленого вивчення хірургії студентами старших курсів
та післядипломної підготовки інтернів-хірургів у вищих медичних навчальних закладах
III–IV рівнів акредитації (протокол номер 2 від 21.01.2021 р.)*

Автори:

*Антонов С. В., Березницький Я. С., Бурка А. О., Велигоцький М. М.,
Велигоцький О. М., Гапонов В. В., Дука Р. В., Клигуненко О. М., Кобеляцький Ю. Ю.,
Салютін Р.В., Кутувий О. Б., Лаврик А. С., Лехан В. М., Матвійчук Б. О., Науменко Л. Ю.,
Полянський І. Ю., Сулима В. П., Усенко О. Ю., Фелештинський Я. П.*

За редакцією професора Я. С. Березницького

Рецензенти:

Грубник В. В. — заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, доктор мед. наук, професор, завідувач кафедри хірургії № 1 Одеського національного медичного університету МОЗ України.

Мамонтов І. М. — доктор мед. наук, професор, завідувач кафедри хірургії № 6 Навчально-наукового інституту післядипломної освіти Харківського національного медичного університету МОЗ України.

Мілиця М. М. — заслужений діяч науки та техніки України, д. мед. н., професор кафедри хірургії № 2 Навчально-наукового інституту післядипломної освіти Запорізького державного медико-фармацевтичного університету.

Хірургія. Підручник для поглибленого вивчення. За ред. Я. С. Березницького. Том 1. — Вінниця : Нова Книга, 2025. — 624 с.

ISBN 978-966-382-959-3

Підручник у двох томах призначений для поглибленого вивчення хірургії. Зміст книг відповідає затвердженій МОЗ України програмі з базової післядипломної підготовки лікаря-хірурга. Матеріал структурований, з чітким виділенням основних розділів теми, і викладений відповідно до професійно орієнтованих задач та затверджених галузевих стандартів. Особливістю книги є практична орієнтація засвоєння клінічної хірургії.

Перший том підручника “Хірургія” висвітлює загальні питання підготовки хірурга, а також проблеми невідкладної й планової абдомінальної хірургії та проктології.

Підручник є базовим для інтернів-хірургів закладів вищої медичної освіти та молодих фахівців-хірургів.

УДК 617(075.8)

Колектив авторів

АНТОНОВ Сергій Володимирович	к. юр. н, науковий співробітник відділу проблем громадянського, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
БЕРЕЗНИЦЬКИЙ Яків Соломонович	д. мед. н., професор кафедри хірургії № 1 та урології Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
БУРКА Анатолій Олексійович	д. мед. н., професор кафедри хірургії, з курсом невідкладної хірургії та судинної хірургії Національного медичного університету імені О. О. Богомольця МОЗ України
ВЕЛИГОЦЬКИЙ Микола Миколайович	д. мед. н., професор кафедри хірургії №1 Харківського національного медичного університету МОЗ України
ВЕЛИГОЦЬКИЙ Олексій Миколайович	д. мед. н., професор, завідувач кафедри хірургії №5 Навчально-наукового інституту післядипломної освіти Харківського національного медичного університету МОЗ України
ГАПОНОВ Володимир Васильович	д. мед. н., професор кафедри хірургії №1 та урології Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
ДУКА Руслан Вікторович	д. мед. н., доцент, завідувач кафедри хірургії №1 та урології Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
КЛИГУНЕНКО Олена Миколаївна	д. мед. н., професор кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ФПО Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
КОБЕЛЯЦЬКИЙ Юрій Юрійович	д. мед. н., професор, завідувач кафедри анестезіології та інтенсивної терапії Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
КУТОВИЙ Олександр Борисович	д. мед. н., професор, завідувач кафедри хірургії №2 Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
ЛАВРИК Андрій Семенович	д. мед. н., професор, головний науковий співробітник відділу торако-абдомінальної хірургії Національного інституту хірургії та трансплантології НАМН України ім. О. О. Шалімова, професор кафедри хірургії та трансплантології Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика МОЗ України
ЛЕХАН Валерія Микитівна	д. мед. н., професор кафедри соціальної медицини, управління та організації охорони здоров'я Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
МАТВІЙЧУК Богдан Олегович	д. мед. н., професор, завідувач кафедри хірургії, пластичної хірургії та ендоскопії Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
НАУМЕНКО Леонід Юрійович	д. мед. н., професор кафедри медико-соціальної експертизи і реабілітації ФПО Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
ПОЛЯНСЬКИЙ Ігор Юлійович	д. мед. н., професор, завідувач кафедри хірургії № 1 Буковинського державного медичного університету МОЗ України
САЛЮТІН Руслан Вікторович	заступник директора з організаційної та клініко-інноваційної роботи Національного інституту хірургії та трансплантології НАМН України ім. О. О. Шалімова
СУЛИМА Володимир Пилипович	к. мед. н., доцент кафедри хірургії № 1 та урології Дніпровського державного медичного університету МОЗ України
УСЕНКО Олександр Юрійович	академік НАМН України, д. мед. н., професор, завідувач відділу торако-абдомінальної хірургії, Національного інституту хірургії та трансплантології НАМН України ім. О. О. Шалімова, завідувач кафедри хірургії та трансплантології Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика МОЗ України
ФЕЛЕШТИНСЬКИЙ Ярослав Петрович	д. мед. н., професор, завідувач кафедри хірургії та проктології Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика МОЗ України

Зміст

Передмова	10	Епідеміологія і профілактика ВЛІ у хірургічному стаціонарі.....	100
Нариси з історії світової хірургії та хірургії України від давнини до наших днів	12	1.2. Принципи виконання хірургічних втручань та їх забезпечення	104
Питання деонтології та біоетики в професійній діяльності хірурга	44	Сучасні методи обробки операційного поля та рук хірурга	104
Психологічні особливості етапів діагностичного процесу.....	44	Підготовка операційного поля.....	104
Медична деонтологія.....	45	Обробка рук хірурга.....	105
Інформування хворого про діагноз.....	46	Хірургічні інструменти	106
Взаємодія і спілкування лікаря з хворими та їхніми родичами.....	50	Інструменти для розтину тканин.....	106
		Інструменти для зупинки кровотечі та утискання тканин.....	108
		Інструменти для розширювання та відтискування.....	110
		Інструменти для з'єднання тканин.....	111
		Спеціальні хірургічні інструменти.....	112
		Хірургічні прийоми розтину та з'єднання тканин	112
		Пошарове розсічення тканин.....	112
		Техніка з'єднання тканин.....	113
		Хірургічний шовний матеріал.....	114
		Хірургічні шви і формування хірургічного вузла.....	120
		Хірургічні шви.....	120
		Інструменти, які використовуються для виконання хірургічного шва.....	125
		Техніка виконання хірургічних швів.....	126
		Техніка формування хірургічного вузла.....	129
		Дренажі, зонди і катетери в хірургії	137
		Характеристика дренажів і особливості дренування ран та серозних порожнин.....	137
		Види зондів та катетерів, їх використання у хірургії.....	139
		1.3. Загальні питання надання допомоги хірургічним хворим	147
		Загальні принципи нагляду за хірургічним хворим	147
		Хірургічна операція та її характеристика.....	147
		Обстеження черевної порожнини під час виконання операції.....	150
		Види післяопераційних ускладнень, принципи їх профілактики та лікування	163
		Класифікація післяопераційних ускладнень....	164
		Принципи обліку післяопераційних ускладнень.....	164
		Причини розвитку, клінічні прояви та лікування	
1.1. Організація хірургічної допомоги	57		
Правові основи організації хірургічної допомоги	57		
Загальні питання правового та законодавчого регулювання у сфері охорони здоров'я.....	57		
Правове регулювання надання хірургічної допомоги у плановому порядку.....	64		
Організація хірургічної допомоги населенню	65		
Амбулаторно-поліклінічна хірургічна допомога.....	68		
Стаціонарна хірургічна допомога.....	69		
Стаціонарозамінна хірургічна допомога.....	70		
Питання управління, економіки, планування та санітарної статистики в хірургічній службі	71		
Управління діяльністю закладу охорони здоров'я.....	71		
Якість та безпека медичної допомоги	75		
Забезпечення і контроль безпеки медичної діяльності.....	75		
Ведення облікової медичної документації.....	83		
Електронна охорона здоров'я.....	88		
Медична статистика в хірургічній службі.....	89		
Госпітальна інфекція та санітарно- протиепідемічна робота в хірургії	90		
Загальні питання санітарно-протиепідемічних заходів у хірургії.....	90		
Внутрішньолікарняні інфекції (ВЛІ).....	91		
Санітарно-протиепідемічна робота в хірургії.....	96		

загальнохірургічних післяопераційних ускладнень.....	165
1.4. Спеціальні методи дослідження в хірургії	177
Лабораторні методи дослідження	177
Загальноклінічні та біохімічні методи дослідження у хірургічних хворих.....	177
Бактеріологічні методи дослідження.....	180
Інструментальні методи дослідження	180
Оглядова рентгенографія черевної та грудної порожнин.....	180
Комп'ютерна томографія.....	182
Магнітно-резонансна томографія (МРТ).....	183
Сонографічні методи дослідження	183
Сонографічне дослідження печінки, жовчного міхура, позапечінкових жовчних проток і підшлункової залози.....	183
Сонографічне дослідження наявності рідини в черевній порожнині.....	183
Ендоскопічні методи дослідження	184
Езофагогастродуоденоскопія.....	184
Ретроградна холангіопанкреатографія.....	184
Ректороманоскопія.....	185
Колоноскопія.....	185
Бронхоскопія.....	186
Радіонуклідна діагностика	187
Патоморфологічні дослідження	188
1.5. Загальні питання уніфікації та стандартизації медичної допомоги в хірургії	190
Застосування антибіотиків у хірургії	190
Антимікробна профілактика ранової інфекції....	190
Антимікробна терапія хірургічної інфекції.....	193
Профілактика і лікування тромбозів і емболій у хірургії	198
Профілактика тромбоемболічних ускладнень в хірургії.....	198
Лікування тромбоемболічних ускладнень в хірургії.....	207
Принципи інфузійно-трансфузійної і нутритивної терапії в хірургії	211
Корекція дегідратації у хірургічних хворих.....	211
Організація лікувального харчування	212
Харчування хірургічних хворих.....	213
Ентеральне харчування (ЕХ).....	218
Парентеральне харчування.....	221
Післяопераційний біль та основні принципи його усунення	223

Цукровий діабет у хірургічних хворих	228
Проблеми ВІЛ-інфекції в хірургії	234

ЧАСТИНА 2. КЛІНІЧНА ХІРУРГІЯ

2.1. Абдомінальна хірургія	244
2.1.1. Невідкладні захворювання черевної стінки та органів черевної порожнини	244
Ускладнені грижі живота (синдром ускладненої грижі)	244
Загальні принципи класифікації ускладненої грижі.....	244
Організація лікувально-діагностичної допомоги при гострих та хронічних ускладненнях гриж.....	246
Загальні принципи діагностики і лікування ускладненої грижі.....	247
Особливості хірургічних операцій та післяопераційне лікування при ускладненій грижі.....	248
Внутрішні грижі.....	253
Гострі запальні захворювання органів черевної порожнини (гострий запальний абдомінальний синдром)	254
Організація медичної допомоги хворим з гострим запальним абдомінальним синдромом.....	254
Гострий апендицит.....	254
Гострий холецистит.....	264
Гострий панкреатит.....	276
Захворювання органів черевної порожнини, ускладнені кровотечею (синдром кровотечі в просвіт шлунково-кишкового тракту)	292
Загальні питання організації лікувальної допомоги при гострих та хронічних кровотечах у просвіт шлунково-кишкового тракту.....	293
Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, ускладнена кровотечею.....	303
Кровотеча з варикозно розширених вен стравоходу.....	304
Синдром Маллорі – Вейса.....	306
Виразкова хвороба шлунка і дванадцятипалої кишки, ускладнена кровотечею.....	307
Рак шлунка, ускладнений кровотечею.....	314

Гостра непрохідність кишок (синдром гострого порушення пасажу кишкового вмісту по шлунково-кишковому тракту)	315	вмісту (синдром шлунково-стравохідного рефлюксу)	390
Загальні питання організації медичної допомоги хворим з гострою непрохідністю кишок.....	315	Гастроезофагеальна рефлюксна хвороба	391
Механічна непрохідність кишок	319	Грижа стравохідного отвору діафрагми	392
Динамічна непрохідність кишок.....	323	Хронічні захворювання шлунка і дванадцятипалої кишки (синдром болю у верхньому відділі черевної порожнини)	394
Перфорація порожнистого органа та гострий перитоніт (синдром перфорації порожнистого органа та перитонеальний синдром).....	324	Ускладнена виразкова хвороба шлунка і ДПК	396
Загальні питання організації медичної допомоги хворим із перфорацією порожнистого органа та проявами перитоніту.....	325	Пептична (післяопераційна) виразка анастомозу.....	405
Перфоративна виразка шлунка і дванадцятипалої кишки.....	326	Рецидивна виразка ДПК після СПВ	407
Перфорація тонкої та товстої кишок.....	335	Пухлини шлунка (синдром пухлинного ураження шлунка)	409
Гострий перитоніт (перитонеальний синдром).....	337	Доброякісні пухлини шлунка	409
Загальні питання організації медичної допомоги хворим з гострим перитонітом.....	339	Злоякісні пухлини шлунка.....	409
Сторонні тіла шлунково-кишкового тракту.....	347	Кишкові нориці (синдром кишкової нориці)	421
Загальні питання клінічних проявів, діагностики та лікування сторонніх тіл шлунково-кишкового тракту	347	Загальні питання організації медичної допомоги хворим з кишковими норицями.....	421
Сторонні тіла стравоходу	350	Дуоденальні нориці	425
Сторонні тіла шлунка	353	Тонкокишкові нориці	426
Сторонні тіла тонкої кишки	355	Товстокишкові нориці.....	427
Сторонні тіла ободової та прямої кишки.....	356	Внутрішні кишкові нориці.....	428
2.1.2. Хронічні хірургічні захворювання черевної стінки і органів черевної порожнини	360	Хронічні захворювання жовчного міхура та позапечінкових жовчних проток (синдром болю в правій підреберній ділянці)	429
Грижі живота (синдром неускладненої грижі живота)	360	Загальні питання організації медичної допомоги хворим із жовчнокам'яною хворобою.....	429
Загальні питання організації медичної допомоги хворим з неускладненими грижами живота	360	Хронічний калькульозний холецистит	431
Пахвинна грижа	362	Зовнішні жовчні нориці.....	441
Стегнова грижа	372	Хронічні захворювання біліопанкреатичної системи з явищами механічної жовтяниці (синдром механічної жовтяниці).....	445
Пупкова грижа.....	377	Механічна жовтяниця	445
Вентральна (післяопераційна) грижа.....	380	Холедохолітіаз.....	450
Діастаз прямих м'язів живота.....	384	Пухлини жовчного міхура, позапечінкових жовчних проток та великого дуоденального сосочка.....	464
Хронічні захворювання стравоходу з порушенням прохідності (синдром дисфагії)	385	Пухлини екзокринної частини підшлункової залози	470
Ахалазія кардії.....	385	Хірургічні захворювання підшлункової залози	472
Стриктурна стравоходу	388	Хронічний обструктивний панкреатит.....	472
Хронічні захворювання стравоходу, обумовлені рефлюксом шлункового		Кісти підшлункової залози.....	475
		Пухлини підшлункової залози	478
		Хронічні захворювання печінки (синдром пухлинного ураження печінки)	480
		Кісти печінки	481

Пухлини печінки.....	482	Хронічні захворювання прямої кишки та анального каналу (синдром хронічного болю і дискомфорту в ділянці промежини та анального каналу)	529
Цироз печінки.....	485	Хронічний геморой.....	529
Морбідне ожиріння (метаболічний синдром).....	488	Хронічна анальна тріщина.....	536
2.2. Хірургічні захворювання ободової, прямої кишок та періанальної ділянк'и.....	503	Хронічний парапроктит (неспецифічна параректальна нориця)	539
2.2.1. Невідкладні хірургічні захворювання ободової, прямої кишок та періанальної ділянки	503	Гострокінцеві кондиломи.....	546
Організація лікувально-діагностичної допомоги хворим з гострими захворюваннями ободової, прямої кишок та періанальної ділянки.....	503	Ускладнення після хірургічного лікування проктологічних захворювань, їх профілактика та лікування.....	547
Загальні питання надання хірургічної допомоги хворим із захворюваннями ободової, прямої кишок та періанальної ділянки.....	503	Хронічні запальні захворювання тонкої та товстої кишок (діарейно-запальний синдром)	550
Гострий больовий синдром в анальній ділянці (синдром болю в ділянці анального каналу)	508	Виразковий коліт	550
Аноректальний тромбоз гемороїдальних вузлів	508	Хвороба Крона (термінальний ілеїт).....	554
Гостра анальна тріщина	510	Хронічні колостазы (констипаційний синдром)	559
Защемлення прямої кишки або її слизової оболонки, що випала	512	Хвороба Гіршпрунга	560
Гострі запальні захворювання ободової, прямої кишок та періанальної ділянки (синдром запалення в періанальній ділянці).....	514	Мегаколон, мегасигма	562
Гострий парапроктит	515	Дивертикульоз ободової кишки	565
Гострий пілонідальний абсцес (епітеліальний куприковий хід із нагноєнням)	517	Рубцева стриктура прямої кишки та анального каналу.....	568
Дивертикульоз ободової кишки, ускладнений запаленням (дивертикуліт).....	519	Випадання прямої кишки і нетримання калу (синдром випадання прямої кишки).....	570
Гостра і хронічна товстокишкова (колоректальна) кровотеча (синдром кровотечі з прямої кишки)	521	Випадання прямої кишки	571
Загальні принципи надання медичної допомоги хворим із товстокишковою кровотечею.....	521	Недостатність анального жому (анальна інконтиненція)	574
Пухлина ободової і прямої кишок, ускладнена кровотечею.....	521	Ректовагінальні нориці	575
Хронічний геморой, ускладнений кровотечею.....	525	Пухлинні новоутворення ободової та прямої кишок (синдром пухлинного ураження ободової та прямої кишок)	577
Дивертикульоз ободової кишки, ускладнений кровотечею.....	527	Доброякісні новоутворення ободової й прямої кишок, ануса та анального каналу.....	577
2.2.2. Хронічні хірургічні захворювання ободової, прямої кишок та періанальної ділянки.....	529	Злоякісні пухлини ободової та прямої кишок.....	581
Організація лікувально-діагностичної допомоги хворим із хронічними захворюваннями ободової, прямої кишок та періанальної ділянки.....	529	Техніка інтраабдомінальних хірургічних втручань при захворюваннях ободової та прямої кишок.....	594
		Накладання стом.....	612
		Стриктуропластика	615
		Ускладнення після інтраабдомінальних операцій на ободовій та прямій кишках (причини, діагностика, лікування)	616
		СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	620

Навчальне видання

Антонов Сергій Володимирович
Березницький Яків Соломонович
Бурка Анатолій Олексійович та ін.

Хірургія

Підручник для поглибленого вивчення

Том 1

За редакцією Я. С. Березницького

Редактор *О. В. Марчук*
Технічний редактор *Ж. С. Швець*
Коректор *Л. Я. Шутова*
Комп'ютерна верстка: *О. С. Парфенюк*

Підписано до друку 24.02.25. Формат 84×108/16. Папір офсетний.
Гарнітура *Segoe UI*. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 65,52 Зам. № 2326

ПП "Нова Книга",
21029, м. Вінниця, вул. М. Ващука, 20.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел.: (067) 6562650
E-mail: novaknyha@gmail.com
Паперові книги: www.nk.in.ua
Електронні книги: www.vilibri.com.ua